

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА

Підручник

ЕКОНОМІКА
ОРГАНІЗАЦІЯ
ПЛАНУВАННЯ
УПРАВЛІННЯ

2

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Харківський національний автомобільно-дорожній університет

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА

Підручник

За науковою редакцією
кандидата економічних наук *А. В. Непрана*
доктора економічних наук *І. Ю. Шевченко*

Харків – 2024

УДК 658.15(075)

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ

Дмитрієв І. А. — гл. 6, 7, 8, 18, Шевченко І. Ю. — гл. 1, 15, 24, Дмитрієва О. І. — гл. 4, 14, 17, Ларіна Т. Ф. — гл. 3, 5, Осьмирко І. В. — гл. 2, 11, Тимченко І. Є. — гл. 9, 23, Степаненко С. В. — гл. 19, Руденко І. В. — гл. 20, 21, Непран А. В. — гл. 10, 12, 13, 16, 22.

Рецензенти:

Токмакова І. В. д-р екон. наук, професор кафедри «Економіка та управління виробничим і комерційним бізнесом» Українського державного університету залізничного транспорту;

Князєва О.А., д-р екон. наук, професор, професор кафедри економіки та цифрового бізнесу Державного університету інтелектуальних технологій і зв'язку;

Третяк В.П., д-р екон. наук, доцент, професор кафедри управління та адміністрування Навчально-наукового інституту «Каразінська школа бізнесу» Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

*Рекомендовано до видання рішенням Вченої Ради
Харківського національного автомобільно-дорожнього університету
(Дозвіл № 58/23/6.6 від 7 листопада 2023 р.)*

Економіка підприємства: Підручник: у 3 т./ за ред. А. В. Непрана, І. Ю. Шевченко. Харків: Видавництво Іванченка І. С., 2024, Т. 2, 589 с.

ISBN

Підручник містить комплексний виклад теоретичних засад функціонування економіки підприємства. У ньому висвітлено питання організації виробничих процесів, управління підприємством, технічної підготовки виробництва, якості продукції, використання трудових ресурсів підприємства, основних та оборотних засобів. Розкриті основи техніко-економічного планування виробництва (планування технічного розвитку, а також розробка планів виробництва, праці та заробітної плати, матеріально-технічного постачання, витрат на виробництво та собівартості, фінансів), інвестиційної діяльності. Викладено питання наукової організації заробітної плати та матеріального стимулювання, а також інші питання щодо діяльності підприємств.

Підручник призначений для студентів економічних вузів та факультетів. Він може бути використаний також студентами машинобудівних факультетів технічних вузів щодо економіки, організації та планування промислових підприємств, інженерно-технічними працівниками заводів. Його можна рекомендувати в якості посібника для системи економічної освіти кадрів.

ISBN

УДК 658.15(075)

© Дмитрієв І. А., Шевченко І. Ю.,
Дмитрієва О. І., Непран А. В. та ін.,
2024.

© Харківський національний
автомобільно-дорожній
університет, 2024.

ЗМІСТ

ТОМ I

Передмова	15
Глава 1. Підприємство (фірма) — комерційна організація	18
1.1. Підприємство як особлива форма організації виробництва	18
1.2. Відокремлений підрозділ без статусу юридичної особи	28
1.3. Види підприємств, їх організаційно-правові форми	31
1.4. Господарські об'єднання	41
1.5. Статутний капітал підприємства (фірми)	50
Література	61
Глава 2. Правові основи господарського управління діяльності підприємства	62
. . . . .	
2.1. Правове регулювання як форма регулювання господарської діяльності підприємств	62
2.2. Правове становище підприємств	65
2.3. Статут підприємства	69
2.4. Господарський договір	72
2.5. Відповідальність за результати господарської діяльності.	77
2.6. Колективний договір	84
2.7. Трудовий договір	87
2.8. Ліцензування	93
Література	101
Глава 3. Організація управління на підприємстві та техніка управління	103
. . . . .	
3.1. Основи управління підприємством	103
3.2. Кадри управління	107
3.3. Рішення як основа управління. Перевірка та контроль виконання рішення	110
. . . . .	

3.4. Методи управління підприємством та його підрозділами	113
3.5. Організаційна структура управління підприємством та фактори, що здійснюють суттєвий вплив на неї	117
3.6. Структура та функції апарату управління машинобудівним заводом	122
3.6.1. Структура управління підприємством	122
3.6.2. Положення про відділи та служби апарату управління	124
3.6.3. Завдання окремих підрозділів апарату управління підприємством	127
3.6.4. Структура і функції апарату управління цехом	139
3.6.5. Організація управління виробничою ділянкою	147
3.7. Шляхи удосконалення системи управління на підприємстві	150
Література	160
Глава 4. Основні фонди (засоби)	162
4.1. Економічна сутність основних фондів	162
4.2. Класифікація і структура основних фондів	166
4.2.1. Класифікація основних фондів за видами	166
4.2.2. Технологічна та вікова структура основних фондів	170
4.2.3. Переоцінка основних фондів	176
4.3. Оцінка та рух основних фондів	178
4.3.1. Види оцінки основних фондів	178
4.3.2. Наявність та рух основних фондів	185
4.4. Знос та амортизація основних фондів	196
4.4.1. Види та показники зносу основних фондів	196
4.4.1. Амортизація основних фондів	206
4.4.3. Методи нарахування амортизації основних фондів	216
4.5. Система показників використання основних фондів	230
4.5.1. Показники екстенсивного навантаження обладнання	232
4.5.2. Показники інтенсивного та інтегрального навантаження обладнання	240
4.5.3. Показники використання виробничих площ	244
4.4.5. Фондовіддача основних виробничих фондів та фондомісткість продукції	250
4.6. Баланс основних фондів	258
4.7. Фактори та напрямки покращення використання основних виробничих фондів	262
Література	265
Глава 5. Нематеріальні активи	267
5.1. Поняття та види нематеріальних активів	267
5.2. Оцінка нематеріальних активів	279

5.3. Переоцінка нематеріальних активів	288
5.4. Амортизація нематеріальних активів	290
Література	296
Глава 6. Оборотні засоби	298
6.1. Зміст та призначення оборотних засобів	298
6.2. Джерела формування оборотних засобів	312
6.3. Нормування оборотних засобів	318
6.3.1. Основи нормування оборотних засобів	318
6.3.2. Нормування оборотних засобів, які виділяються для створення запасів сировини, основних матеріалів та покупних напівфабрикатів	326
6.3.3. Нормування оборотних засобів, які виділяються для створення запасів допоміжних матеріалів і палива	340
6.3.4. Нормування оборотних засобів, які виділяються для створення запасів тари	342
6.3.5. Нормування оборотних засобів, які виділяються на запасні частини	346
6.3.6. Нормування оборотних засобів, які виділяються для створення запасів малоцінних і швидкозношуваних предметів	351
6.3.7. Нормування оборотних засобів, які виділяються для створення заділів незавершеного виробництва	353
6.3.8. Нормування оборотних засобів, які виділяються на витрати майбутніх періодів	357
6.3.9. Нормування оборотних засобів, які виділяються для утворення запасів готових виробів на складі	360
6.3.10. Розрахунок нормативу оборотних засобів на підприємстві в цілому та визначення приросту (зменшення) нормативу оборотних засобів	365
6.4. Показники оборотності оборотних засобів	367
6.5. Шляхи покращення використання оборотних засобів	377
Література	379
Глава 7. Праця, заробітна плата і кадри	381
7.1. Кадри підприємства	381
7.1.1. Склад і структура персоналу	381
7.1.2. Облік кадрів	388
7.1.3. Оборот, змінність та плинність кадрів	396
7.1.4. Підготовка і підвищення кваліфікації кадрів	402

7.2. Фонд часу та його використання	406
7.2.1. Показники використання робочого часу	406
7.2.2. Баланс робочого часу	416
7.2.3. Показники змінності, інтегрального завантаження робочих змін та місць	419
7.3. Продуктивність праці	421
7.3.1. Поняття продуктивності праці	421
7.3.2. Методи вимірювання продуктивності праці	424
7.3.3. Показники продуктивності праці	432
7.3.4. Трудомісткість продукції	440
7.3.5. Фактори і резерви зростання продуктивності праці	443
7.4. Організація заробітної плати	446
7.4.1. Організація оплати праці на підприємствах	446
7.4.2. Поняття, склад та структура фонду заробітної плати	450
7.4.3. Тарифна система	456
7.5. Форми та системи оплати праці	468
7.5.1. Системи оплати праці	468
7.5.2. Пряма індивідуальна відрядна оплата праці	474
7.5.3. Відрядно-преміальна система оплати праці	480
7.5.4. Відрядно-прогресивна система заробітної плати	483
7.5.5. Акордна система оплати праці	487
7.5.6. Колективна (бригадна) відрядна система заробітної плати	488
7.5.7. Непряма відрядна система оплати праці	499
7.5.8. Проста погодинна система оплати праці	502
7.5.9. Погодинно-преміальна система оплати праці	506
7.6. Оплата праці інженерно-технічних працівників, службовців та молодшого обслуговуючого персоналу	509
7.7. Організація преміювання працівників	515
7.7.1. Загальні засади преміювання працівників	515
7.7.2. Особливості преміювання окремих категорій працівників	521
7.8. Доплати у складі заробітної плати працівників	528
7.9. Деякі особливі умови оплати праці	533
Література	536

ТОМ II

Передмова	15
Глава 8. Форми організації виробництва	18
8.1. Організація виробництва на промислових підприємствах	18
8.2. Концентрація виробництва у промисловості	20
8.2.1. Сутність і економічне значення концентрації виробництва	20
8.2.2. Показники концентрації промислового виробництва	25
8.3. Спеціалізація і кооперування у промисловості	29
8.3.1. Спеціалізація виробництва	29
8.3.2. Основні напрямки спеціалізації виробництва	30
8.3.3. Показники рівня спеціалізації виробництва	33
8.3.4. Кооперування у промисловості	37
8.3.5. Економічна ефективність спеціалізації та кооперування	45
8.3.6. Планування заходів по удосконаленню спеціалізації виробництва	50
8.4. Комбінування у промисловості	52
8.4.1. Основні поняття та види комбінування виробництва	52
8.4.2. Показники та економічна ефективність комбінування	55
8.5. Розміщення виробництва	57
8.5.1. Основні положення про розміщення промислового виробництва	57
8.5.2. Фактори та показники розміщення промислового виробництва	59

Література	62
Глава 9. Виробниче підприємство у сфері ринкового товарообігу . . .	63
9.1. Безперервність виробництва та обміну товарів	63
9.2. Товар як результат процесу виробництва.	67
9.3. Ринок — сфера товарообміну	70
9.4. Види ринку	79
9.5. Основні компоненти ринку	81
9.6. Структура ринку	89
9.7. Монополії та ринок	96
9.8. Продукція підприємства та її конкурентоспроможність	103
9.8.1. Продукція промислового підприємства та її склад	103
9.8.2. Асортимент (номенклатура) продукції	112
9.8.3. Життєвий цикл продукції	114
9.8.4. Конкурентоспроможність продукції	117
Література	123
Глава 10. Виробничий процес і його організація у машинобудуванні . . .	125
10.1. Поняття виробничого процесу, його склад і принципи побудови	125
10.2. Принципи раціональної організації основного виробничого процесу у часі	133
10.3. Типи виробництва та їх техніко-економічні характеристики	140
10.4. Виробничий цикл, його характеристика і структура	152
10.5. Організація виробничого процесу. Види руху предметів праці у виробництві	162
10.6. Основи організації потокового виробництва	173
10.6.1. Загальна характеристика та різновиди потокового виробництва	173
. . . . .	
10.6.2. Розрахунки потокової лінії	182
10.6.3. Передумови та ефективність потокового виробництва	194
10.7. Режим роботи підприємства та його персоналу.	197
Література	206
Глава 11. Організація виробничого процесу в просторі (виробнича структура заводу та цеху)	208
11.1. Поняття про виробничу структуру промислового підприємства	208
11.2. Класифікація цехів та обслуговуючих господарств виробничого призначення.	215
11.3. Форми спеціалізації цехів.	222
11.4. Розчленування цехів на виробничі ділянки та їх спеціалізація	225

11.5. Шляхи удосконалення виробничої структури підприємства . . .	228
Література	230
Глава 12. Технічна підготовка виробництва	231
12.1. Технічна підготовка виробництва нової продукції	231
12.1.1. Зміст та завдання технічної підготовки виробництва. . .	231
12.1.2. Організація науково-дослідної роботи на підприємстві. . .	235
12.1.3. Організація конструкторської підготовки виробництва . .	238
12.1.4. Організація креслярського господарства	250
12.1.5. Організаційно-планова підготовка виробництва	252
12.2. Планування технічної підготовки виробництва та оцінка економічної ефективності прискорення освоєння нових машин	254
12.2.1. Планування технічної підготовки виробництва	254
12.2.2. Економічна оцінка нової техніки	263
12.3. Шляхи прискорення технічної підготовки виробництва	266
Література	268
Глава 13. Допоміжне виробництво і обслуговування	270
13.1. Завдання, значення, зміст та основні напрямки розвитку допоміжного виробництва та технічного обслуговування	270
. . . . .	273
13.2. Організація інструментального господарства	273
13.2.1. Роль, значення та склад інструментального господарства	273
13.2.2. Класифікація та індексація технологічного оснащення . . .	279
13.2.3. Визначення потреби у технологічній оснастці	281
13.2.4. Організація виробництва та відновлення технологічної оснастки.	288
13.2.5. Особливості аналізу стану та результатів інструментального господарства	291
. . . . .	294
13.3. Організація ремонтного господарства	294
13.3.1. Завдання та основні напрямки розвитку ремонтного господарства	294
13.3.2. Види ремонтів обладнання	297
13.3.3. Система планово-попереджувального ремонту обладнання	301
13.3.4. Технічна підготовка планово-попереджувального ремонтну	306
13.3.5. Планування ремонту обладнання.	308
13.3.6. Управління ремонтною службою	316
13.3.7. Особливості аналізу стану та результатів ремонтного господарства	319
13.4. Організація енергетичного господарства	320

13.4.1. Завдання та основні напрямки розвитку енергетичного господарства	320
13.4.2. Енергетичні баланси	323
13.4.3. Нормування витрат енергії на промислових підприємствах	326
13.5. Організація транспортного господарства	328
13.5.1. Завдання та основні напрямки розвитку транспортного господарства	328
13.5.2. Визначення вантажообігу та вантажопотоків. Вибір та розрахунок кількості транспортних засобів	330
13.5.3. Організація міжцехових та внутрішньоцехових перевезень	343
13.5.4. Організація та планування роботи внутрішньозаводського транспорту	345
13.5.5. Органи управління транспортним господарством	347
13.5.6. Особливості аналізу стану та результатів діяльності транспортного господарства	348
Література	351
Глава 14. Матеріально-технічне постачання і збут на підприємствах	352
14.1. Завдання, функції та організаційна структура служб постачання	352
14.2. Планування матеріально-технічного постачання	362
14.2.1. Порядок розробки планів постачання	362
14.2.2. Методика визначення потреби у матеріалах	371
14.2.3. Визначення потреби в обладнанні і запасних частинах до нього	378
14.2.4. Встановлення потреби у матеріалах на зміну незавершеного виробництва	386
14.2.5. Організація та аналіз виконання планів постачання	388
14.3. Управління виробничими запасами	393
14.4. Постачання виробничих цехів і дільниць	406
14.5. Організація збуту на підприємствах	411
14.5.1. Завдання, функції та організаційна структура служби збуту	411
14.5.2. Планування постачання промислової продукції	417
Література	422
Глава 15. Виробнича потужність промислового підприємства та її використання	424
15.1. Поняття про виробничу потужність та мета її визначення	424
15.2. Вимірними виробничої потужності	429
15.3. Основні положення та вихідні дані для визначення виробничої потужності	434

15.3.1. Основні виробничі фонди	436
15.3.2. Фонди часу роботи обладнання, що застосовуються у розрахунках виробничої потужності	440
15.3.3. Нормативи трудомісткості виробів та продуктивності обладнання	444
15.4. Баланс виробничої потужності	448
15.5. Особливості розрахунку виробничих потужностей підприємств окремих галузей промисловості	455
15.6. Показники використання виробничих потужностей	465
15.7. Резерви і шляхи покращення використання виробничих потужностей	472
Література	475
Глава 16. Якість продукції	477
16.1. Якість як економічна категорія	477
16.2. Основи управління якістю продукції	480
16.2.1. Основні поняття	480
16.2.2. Управління якістю продукції	486
16.2.3. Технічний контроль якості продукції на промисловому підприємстві	491
16.2.4. Дефекти у продукції та їх види	500
16.2.5. Роль відділу технічного контролю в управлінні якістю продукції промислового підприємства	503
16.2.6. Облік та аналіз браку	509
16.3. Показники та оцінка якості продукції	517
16.3.1. Номенклатура показників, які використовуються для оцінки якості продукції	517
16.3.2. Номенклатура одиничних показників якості та їх застосування	524
16.3.3. Методи визначення показників якості	532
16.3.4. Показники, які застосовуються до сукупності одиниць однорідної продукції	536
16.3.5. Показники, які застосовуються до сукупності одиниць різнорідної продукції	542
16.3.6. Інтегральний показник якості продукції та критерії управління якістю	546
16.4. Особливості управління якістю продукції на стадіях її розробки, виробництва та експлуатації	548
16.4.1. Планування підвищення якості продукції	548
16.4.2. Стандартизація та уніфікація якості продукції	552
16.4.3. Статистичні методи контролю якості продукції	562
16.4.4. Економічна ефективність підвищення якості продукції . . .	578
16.4.5. Напрями підвищення якості та технічного рівня	584

17.9. Шляхи зниження собівартості промислової продукції	82
Література	85
Глава 18. Цінова політика підприємства (фірми)	86
18.1. Економічна сутність та функції ціни	86
18.2. Види цін	91
18.3. Структурні елементи ціни та їх характеристика	97
18.4. Методи ціноутворення	102
18.4.1. Метод витрат (метод «витрати плюс прибуток»)	103
18.4.2. Ринкові методи ціноутворення.	112
18.4.3. Параметричні методи.	118
18.5. Цінова політика на підприємстві	134
18.5.1. Поняття «цінова політика»	134
18.5.2. Цілі цінової політики	136
18.5.3. Аналіз факторів, які впливають на ціну	139
18.6. Прейскуранти цін та тарифів	150
18.7. Система знижок та націнок.	151
Література	158
Глава 19. Інвестиційна та інноваційна діяльність підприємства	159
19.1. Економічна сутність інвестицій та інвестиційної діяльності	159
19.2. Класифікація інвестицій	162
19.3. Призначення капітальних вкладень, їх структура	167
19.4. Титульні списки будівництва	173
19.5. Інноваційна діяльність підприємства	175
19.6. Джерела фінансування інвестиційної діяльності	183
19.7. Економічна ефективність інвестицій	187
19.7.1. Оцінювання ефективності інвестицій	187
19.7.2. Методи визначення економічної ефективності інвестицій: порівняльний аналіз	190
19.7.3. Оцінка ефективності інвестицій за системою міжнародних показників.	196
19.7.4. Економічна ефективність нової техніки та капітальних вкладень	208
19.8. Інвестиційна політика підприємства	225
19.9. Шляхи підвищення ефективності капітальних вкладень	228
Література	231
Глава 20. Фінансово-економічні результати діяльності підприємства	233
20.1. Фінансові результати підприємства	233
20.2. Прибуток як показник господарської діяльності підприємства	239
20.3. Розподіл прибутку підприємства	247
20.4. Рентабельність промислових підприємств	255
20.5. Фактори підвищення рентабельності виробництва	268

Література	273
Глава 21. Фінансовий стан підприємства	274
21.1. Поняття фінансового стану підприємства	274
21.2. Оцінка та аналіз показників ліквідності та платоспроможності	281
21.3. Показники фінансової стійкості	287
21.4. Показники ділової активності	293
21.5. Показники рентабельності	296
21.6. Шляхи покращення фінансового стану підприємства	297
Література	300
Глава 22. Основи планування виробничо-господарської діяльності промислових підприємств	302
22.1. Зміст та завдання планування на підприємстві	302
22.2. Організація прогнозування та техніко-економічного планування на промисловому підприємстві	309
22.3. Види планування	316
22.4. Принципи планування	320
22.5. Методи планування	323
22.6. Нормативна база внутрізаводського планування	327
22.7. Зміст і структура перспективного плану підприємства	333
22.8. Зміст і розробка річного плану промислового підприємства	336
22.9. План виробництва і реалізації продукції	343
22.9.1. Планування виробництва і реалізації продукції	343
22.9.2. Зміст та показники плану виробництва та реалізації продукції	345
22.10. План організаційно-технічних заходів та підвищення ефективності виробництва	366
22.11. Планування праці та заробітної плати	381
22.11.1. Зміст плану з праці та заробітної плати	381
22.11.2. План зростання продуктивності праці	383
22.11.3. Планування чисельності працюючих на підприємстві	397
22.11.4. Планування фондів заробітної плати	418
22.12. Планування капітальних вкладень та капітального будівництва	431
22.13. Планування собівартості продукції	435
22.14. Планування прибутку та рентабельності виробництва	447
22.15. Фінансовий план (баланс доходів та витрат) підприємства	454
22.15.1. Розробка фінансового плану підприємства	454
22.15.2. Контроль за виконанням фінансового плану	462
22.16. Організація планування роботи цехів та інших підрозділів	466
Література	470
Глава 23. Ризики підприємств, їх попередження і страхування	472

23.1. Ризики підприємств як об'єкт управління, їх види та особливості	472
23.2. Фактори ризику	481
23.3. Зниження ризиків у діяльності підприємств	484
23.4. Страхування ризиків	487
23.5. Аналіз ризику та методи їх оцінювання	497
23.6. Управління ризиками	501
Література	502
Глава 24. Банкрутство підприємства. Антикризове управління і санація підприємства	504
24.1. Поняття неспроможності (банкрутства) підприємства. Ознаки банкрутства	504
24.2. Причини неплатоспроможності та можливого банкрутства підприємств	510
24.3. Антикризове управління. Стратегія і тактика	512
24.4. Санація підприємства	520
24.5. Ліквідаційна процедура	526
Література	228

ПЕРЕДМОВА

У сучасних умовах різко зростають вимоги до управління на підприємствах, зокрема, до рівня господарського керівництва. Основна увага в усіх структурних підрозділах підприємства має бути зосереджена на найбільш раціональному та ефективному використанні матеріальних, трудових та фінансових ресурсів, природних багатств та усунення непродуктивних витрат та втрат. Масштабність і складність завдань у галузі промислового виробництва висувають нові вимоги до управлінського персоналу виробничих підприємств. Основа їх вирішення — нове теоретичне осмислення процесів і економічних явищ, що відбуваються, нове економічне мислення, яке дозволить успішно вирішувати поставлені перед підприємствами завдання. Зрозуміло, однак, що для вирішення зазначеної проблеми необхідно забезпечити всебічність підготовки, включаючи знання з теорії та практики діяльності підприємства.

Підвищення ефективності економіки підприємств країни нерозривно пов'язано з економічною освітою кадрів. Сучасне виробництво вимагає від економістів оперативного прийняття оптимальних рішень, вибору найбільш ефективних шляхів розвитку підприємства, обґрунтованості економічних розрахунків, розробки методичних матеріалів з техніко-економічного планування роботи виробничих підрозділів підприємства, розрахунків економічної ефективності капітальних вкладень, підвищення якості продукції, впровадження раціоналізаторських пропозицій та винаходів, підвищення технічного рівня виробництва. Для успішного вирішення цих питань економіст повинен спиратися на знання відповідних нормативних матеріалів — економічних та нормативних, вміти оцінити ефективність прийнятих рішень. У зв'язку з цим велике значення набуває підготовка кваліфікованих економістів, оволодіння всіма управлінськими працівниками підприємства економічними знаннями.

Широке поширення економічної освіти неможливе без підручників, навчальних посібників, іншої необхідної для цього літератури, в якій показано, що являє собою сучасне підприємство, який механізм його функціонування. Відомо, що останнім часом опубліковано чимало ґрунтовних робіт з проблем економіки підприємства.

Завдання даної книги — допомогти читачеві опанувати вивчити основи конкретної економіки промислових підприємств. Пропонована книга є спробою систематичного викладу курсу «Економіки підприємства». У ній зроблено спробу викласти у систематизованому вигляді коло основних економічних проблем, які необхідні для кваліфікованої організації економічної роботи на підприємстві.

Підручник призначається для студентів економічних вузів та факультетів. Він

може бути використаний студентами машинобудівних факультетів технічних вузів при вивченні економіки, організації та планування промислових підприємств, інженерно-технічними працівниками заводів. Автори сподіваються, що книга представляє інтерес і для практичних працівників промислових підприємств, а також для самостійно вивчають конкретну економіку промислових підприємств. Основна мета авторського колективу полягала в тому, щоб систематизовано викласти основні питання організації виробництва, праці та управління на промисловому підприємстві, методи перспективного та поточного техніко-економічного планування, питання нормування оборотних засобів, ефективності матеріальних та трудових ресурсів, проведення економічного аналізу діяльності підприємства. Основну увагу приділено характеристиці сучасних досягнень економічної науки та узагальнення передової господарської практики.

Велика увага приділяється, зокрема, питанням організації виробництва промислового підприємства, розробці виробничої програми, плануванню використання виробничих потужностей та технічному розвитку підприємства, спеціалізації, комбінуванню та кооперуванню виробництва, складання планів з праці та заробітної плати, організації та плануванню матеріально-технічного постачання, розрахункам собівартості та рівня рентабельності продукції, формування прибутку та його використання. Включено нові матеріали щодо організації обслуговуючого виробництва, продукції підприємства. Більш докладно розглянуті питання організації та планування технічної підготовки виробництва, якості продукції, особливостей організації виробничого процесу. Матеріал підручника досить докладно, глибоко і всебічно відображає систему показників, що використовуються у вітчизняній промисловості, і методи їх розрахунку.

Підручник складається з трьох томів. У першому томі, що складається 7 глав, містяться відомості про організацію та методи управління промисловим підприємством, організацію управлінської праці, основні та оборотні засоби, нематеріальні активи, працю, заробітну плату та кадри.

Другий том підручника, що включає 9 глав, містить відомості про форми організації виробництва, організацію виробничого процесу на підприємстві, технічну підготовку, допоміжне виробництво, матеріально-технічне постачання, виробничу потужність, управління якістю продукції.

Третій том підручника складається із 8 глав. В ньому викладено наступні питання: собівартість продукції, цінова політика підприємства, інвестиційна діяльність підприємства, фінансовий стан та фінансові результати, основи прогнозування і техніко-економічного планування, ризику, банкрутство та реструктуризація підприємства. Більше повне уявлення про зміст усіх томів читач може отримати з змісту підручника.

До кожної глави підручника дається література, цитована в тексті і рекомендована для отримання додаткових відомостей на цю тему. Для уніфікації літерних позначень у формулах книги використано грецький та український алфавіти (заголовні та малі літери), а також загальноприйняті математичні та статистичні позначення. В окремих випадках (при цитуванні та розборі робіт інших авторів, розгляді загальноприйнятих методик та формули тощо) у книзі допускаються відступи від прийнятої системи позначень. Матеріали підручника відображають чинне законодавство, положення та практику до моменту

завершення його та підготовки до друку, тобто до кінця 2023 р.

Підручник написаний у відповідності до програми курсу дисципліни «Економіка підприємства» для студентів спеціальності 051 «Економіка». Він також може бути використаний студентами спеціальності 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність», спеціальності 071 «Облік і оподаткування», спеціальності 073 «Менеджмент», де вивчається дана дисципліна.

Підручник є *колективною працею*. У ньому поєднано зусилля фахівців різних профілів. Дев'ять авторів цього підручника прагнули відобразити на його сторінках свої знання та досвід, набуті багаторічною роботою у промисловості — на заводах, в інститутах, у вищих навчальних закладах. Колективна праця авторів допомогла кваліфіковано висвітлити ряд складних та спеціальних організаційно-виробничих задач, а також позначилася на широкому тематичному охопленні матеріалів підручника. Такий спосіб творчої праці дозволив об'єднати зусилля різних викладачів, які недостатньо пов'язані між собою, на вирішення завдань, що мають загальне наукове значення. Попутно слід зазначити, що колективний характер праці зобов'язував редакцію провести уніфікацію стилю та методу викладу матеріалів. Це було виконано з можливою ретельністю. Відмінності, що збереглися, аж ніяк не є випадковими: вони обумовлені крайньою різноманітністю авторських манер і специфікою змісту окремих розділів.

Керівництво авторським колективом та наукове редагування підручника здійснено докт. екон. наук *І. Ю. Шевченко* та канд. екон. наук *А. В. Непраном*.

Підручник підготовлений авторським колективом у складі: *Дмитрієв І. А.* (гл. 6, 7, 8, 18), *Шевченко І. Ю.* (гл. 1, 15, 24), *Дмитрієва О. І.* (гл. 4, 14, 17), *Ларіна Т. Ф.* (гл. 3, 5), *Осьмірко І. В.* (гл. 2, 11), *Тимченко І. Є.* (гл. 9, 23), *Степаненко С. В.* (гл. 19), *Руденко І. В.* (гл. 20, 21), *Непран А. В.* (гл. 10, 12, 13, 16, 22).

Випуск підручника є спробою створення досить складного посібника для допомоги студентам. Тому автори далекі від думки, що він вільний від недоліків. Навпаки, вже й зараз, коли після підготовчої роботи починається друкування підручника, нами зрозуміла необхідність подальшого удосконалення його матеріалів, поліпшення окремих формулювань, а головне — подальше узагальнення виробничого досвіду та безперервного прогресу в промисловості.

При підготовці матеріалів підручника значна допомога була надана авторам та редакції з боку рецензентів, які своїми зауваженнями та рекомендаціями допомогли значно покращити початкову редакцію та склад матеріалів підручника. За надану допомогу з колективного рецензування висловлюємо глибоку подяку д-ру екон. наук *І. В. Токмаковій*, д-ру екон. наук, професору *О. А. Князевій*, д-ру екон. наук, професору *В. П. Третяк*.

Ми чекаємо на судження наших читачів з оцінкою змісту підручника. Побажання та вказівки щодо змісту цієї книги будуть з ретельністю будуть прийняті та вивчені, а також використані у разі можливого перевидання.

Відгуки та побажання надсилайте за адресою: м. Харків, вул. Владислава Зубенка, 3А, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, факультет управління та бізнесу, к. 247.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ

- ДМИТРІЄВ Ілля Андрійович** — д-р екон. наук, заслужений діяч науки і техніки України, академік Транспортної академії України, проректор з наукової роботи Харківського національного автомобільно-дорожнього університету.
- ДМИТРІЄВА Оксана Іллівна** — д-р екон. наук, професор, завідувач кафедри економіки і підприємництва Харківського національного автомобільно-дорожнього університету.
- ШЕВЧЕНКО Інна Юріївна** — д-р екон. наук, професор, лауреат Премії Верховної Ради України, професор кафедри економіки і підприємництва Харківського національного автомобільно-дорожнього університету.
- ЛАРИНА Тетяна Федорівна** — д-р екон. наук, професор кафедри економіки та бізнесу Державного біотехнологічного університету.
- ОСЬМІРКО Інна Володимирівна** — канд. екон. наук, доцент кафедри економічної теорії, фінансів і обліку Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди.
- ТИМЧЕНКО Ірина Євгеніївна** — канд. екон. наук, доцент, завідувачка кафедри фінансів, обліку та аудиту Харківського університету.
- СТЕПАНЕНКО Сергій Віталійович** — канд. екон. наук, доцент кафедри економічної кібернетики та управління економічною безпекою Харківського національного університету радіоелектроніки.
- РУДЕНКО Інна Вікторівна** — канд. екон. наук, доцент Харківського торговельно-економічного фахового коледжу ДТЕУ.
- НЕПРАН Андрій Володимирович** — канд. екон. наук, доцент кафедри економіки і підприємництва Харківського національного автомобільно-дорожнього університету.

Відповідальний за випуск *А. В. Непран*

В авторській редакції

Комп'ютерна верстка *А. В. Непран*

Підп. до друку   Формат 60x84 1/16. Папір офісний.

Гарнітура Таймс. Ум. друк. арк. 19,5. Наклад 100 прим.

Зам №   . Ціна договірна.

Свідоцтво про державну реєстрацію ДК № _____ від _____ р.
61002, Харків, вул.
